

«ՎԵՐԱԶԳԱՅԻՆ ԿՈՐՊՈՐԱՑԻԱՆԵՐ» ՀԱՍԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ՄԵԿՆԱԲԱՆՄԱՆ ԸՈՒՐՁ

Ձ. ԹԱԴԵՎՈՍՅԱՆ, Հ. ԵՐԻՑՅԱՆ

Համաշխարհային տնտեսության զարգացման արդի կարևորագույն օրինաչափություններից մեկը շարունակում է մնալ գլոբալացումը: Այն ազգային տնտեսությունների ձուլումն է մեկ ընդհանուր համաշխարհային համակարգի մեջ, որը հիմնվում է կապիտալի ազատ շարժի, աշխարհի նոր տեղեկատվական բացության, գիտատեխնիկական հեղաշրջման, հեռահաղորդակցության մերձեցման, համամոլորակային գիտական հեղաշրջման, տրանսպորտի և տեխնոլոգիաների նոր ձևերի վրա: Հենց այս բարդ և բազմաբնույթ գործընթացի բոլոր տարրերը միջազգային տնտեսական կորպորացիաների գործունեության ընդլայնման ինչպես նախադրյալներ են, այնպես էլ՝ հետևանքներ:

Այսպիսով, այսօր աշխարհը հայտնվել է նոր վերաբաժանման շեմին, բայց ոչ թե ռազմաքաղաքական, այլ տնտեսական, որտեղ «խաղի» հիմնական մասնակիցները դարձել են ոչ միայն երկրները և երկրների խմբերը, այլև միջազգային տնտեսական կորպորացիաները: Արտադրության և կապիտալի միջազգայնացման, արտաքին առևտրի ազատականացման գլոբալ միտումները միջազգային տնտեսական կորպորացիաներին տեղափոխել են համաշխարհային տնտեսության զարգացման առանցքի կենտրոն: Այս գործընթացը, որն առավել հաճախ անվանում են վերազգայնացում, հանգեցնում է համաշխարհային վերարտադրության գործընթացների ռացիոնալացմանը և տարբեր երկրներում տնտեսական պայմանների հավասարեցմանը:

Վերազգայնացումը, անկասկած, համարվում է ժամանակակից համաշխարհային տնտեսության զարգացման կարևորագույն միտումներից մեկը: Տնտեսապես այն պայմանավորված է կապիտալի շարժով հարաբերական ավելցուկ ունե-

ցող երկրներից դեպի կապիտալի պահանջարկ ունեցող երկրներ, որտեղ կապիտալի արտահոսքի հնարավորությամբ և անհրաժեշտությամբ պայմանավորված՝ ավելցուկային են համարվում արտադրության մյուս գործոնները (աշխատանքը, հողը, օգտակար հանածոները), և որոնք կապիտալի անբավարար քանակի պատճառով չեն կարող ռացիոնալ օգտագործվել վերարտադրական գործընթացներում:

Վերագգայնացումը գլոբալ մասշտաբով համաշխարհային տնտեսության գործունեության միասնականությունն ապահովող հիմնական «ուրվագծերից» մեկն է: Համաշխարհային տնտեսության ներկա զարգացումներում այն արտահայտվում է օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների (այսուհետ՝ ՕՈՒՆ) դինամիկ աճի, ինչպես նաև օրեցօր խորացող աշխատանքի տեխնոլոգիական բաժանման գործընթացներում¹, ինչը և ուղեկցվում է տարբեր երկրներում խոշոր գիտաարտադրական միավորների, մասնավորապես վերագգային կորպորացիաների (այսուհետ՝ ՎԱԿ) ձևավորմամբ:

ՎԱԿ-ի հիմնական ձևավորումը կապված է 20-րդ դարի 60-ական թվականների հետ, երբ արևմտյան առաջատար երկրների ֆիրմաները սկսեցին իրականացնել կապիտալի մասսայական կանչ: Գիտատեխնիկական առաջադիմությունը ևս նպաստեց դրանց ձևավորմանը: Հասարակական աշխատանքի բաժանման խորացումը և նոր տեխնոլոգիաների մուտքը հնարավորություններ ստեղծեցին առանձին տեխնոլոգիական գործընթացների տարածման համար, իսկ տրանսպորտային և կապի միջոցների առաջացումը նպաստեցին այդ հնարավորությունների իրականացմանը:

ՎԱԿ-ն իրենց գործունեության սկզբնական փուլում մի շարք բանավեճերի առիթ հանդիսացան: Ոմանց մոտ նրանց գործունեությունը դիտարկվում էր որպես ավերիչ, որը պայմա-

¹ Արտասահմանյան գրականության մեջ, մասնավորապես ֆրանսիացի հեղինակների աշխատություններում աշխատանքի միջազգային բաժանումը և աշխատանքի տեխնոլոգիական բաժանումը հավասարազոր հասկացություններ են:

նավորված է արդյունաբերականացման բացասական հետևանքներով: Բոլոր դեպքերում 70-ական թվականներն ընթացան ՎԱԿ-ի բացասական գնահատումներով որպես տնտեսական, քաղաքական և սոցիալական հակասությունների սրման գործոններ: 80-ականներին արդեն նկատվեցին էական վերափոխումներ վերագրային կորպորացիաների՝ համաշխարհային տնտեսության զարգացման գործում ունեցած դերի գնահատման հարցում: Այս ժամանակաշրջանից սկսած և հատկապես 21-րդ դարում՝ ՎԱԿ-ը սկսեց ավելի մեծ դեր ունենալ միջազգային տնտեսական հարաբերությունների համակարգում: Դրանք նպաստում են արտադրության արդյունավետության և թողարկվող արտադրանքի մրցունակության բարձրացմանը, տեխնոլոգիաների, գիտելիքների և փորձի փոխանակմանը, աշխատատեղերի ստեղծմանը:

Եվ պատահական չէ, որ համաշխարհային տնտեսության գլոբալացման արդի փուլում առանցքային տեղ են զբաղեցնում ՎԱԿ-ը, որոնք նպաստում են գիտատեխնիկական զարգացման արագ առաջընթացին, որակի և արտադրության արդյունավետության բարձրացմանը, կատարելագործում են կառավարման համակարգերը և մշակում գործարարության վարման նոր ճանապարհներ: Բազմազգ ձեռնարկատիրության ձևավորումն ու զարգացումը ՎԱԿ-ի գործունեության դիվերսիֆիկացման և ժամանակակից քաղաքակրթության նորանոր դրսևորումների հիման վրա պայմանավորված է այնպիսի շարժառիթներով, ինչպիսիք են.

- արտադրության ծախսերի զգալի կրճատումը արտադրության ծավալների աճի, էժան և որակյալ աշխատուժի ներգրավման միջոցով
- նոր շուկաների գրավումը, հումքային ռեսուրսների օգտագործումը
- տեխնոլոգիական տրանսֆերտների վերահսկողության հնարավորությունը, ինչը այդ ֆիրմաներին թույլ է տալիս պահպանել գերիշխող դիրքեր միջազգային շուկայի համապատասխան հատվածներում

- սիներգիկ էֆեկտ:

Այսպիսով, միջազգային տնտեսությունը վերածվում է միջազգային արտադրության, որտեղ գլոբալ ֆիրման դառնում է գլոբալ արտադրության գլխավոր սուբյեկտը: 21-րդ դարի սկզբին հաշվվում էր ավելի քան 70 հազ. ՎԱԿ՝ իրենց 850 հազ. մասնաճյուղերով: Մայր-կազմակերպությունները հիմնականում տեղակայված են զարգացած երկրներում (50.2 հազ.), մինդեռ մասնաճյուղերի գերակշիռ մասը գտնվում է զարգացող երկրներում (495 հազ.): Համաշխարհային արդյունաբերության գրեթե կեսը և արտաքին առևտրի ավելի քան 2/3-ն իրականացվում է ՎԱԿ-ի կողմից: Դրանք տիրապետում են նոր տեխնոլոգիաներին, նոու-հաուների նկատմամբ լիցանզիաների և պատենտների մոտ 80%-ին: ՎԱԿ-ի վերահսկողության ներքո են գտնվում որոշակի շուկաներ, մասնավորապես՝ ցորենի, սուրճի, եգիպտացորենի, անտառանյութի, ծխախոտի, ջուտի և երկաթի համաշխարհային շուկաների 90%-ը, պղնձի և թոքսիտի՝ 58%-ը, թեյի և ձիթապտղի՝ 80%-ը, ադամանդի, բնական կաուչուկի և չմշակված նավթի՝ 75%-ը: Ամերիկյան և արտասահմանյան ՎԱԿ-ի կողմից իրականացվում է ԱՄՆ-ի արտահանման գրեթե կեսը, Մեծ Բրիտանիայում՝ 80%-ը, Սինգապուրում՝ 90%-ը: ՎԱԿ-ը համարվում են գործատու ավելի քան 150 մլն. մարդկանց համար, ովքեր օրական արտադրում են մոտ 1 մլրդ. դոլարի ապրանքներ և ծառայություններ: ՎԱԿ-ի հիմնական մասը պատկանում են ԱՄՆ-ին, ԵՄ անդամ երկրներին և Ճապոնիային: Կապիտալի համաշխարհային շուկայի առաջատարներ են համարվում ԱՄՆ-ի, Մեծ Բրիտանիայի, Ճապոնիայի, Գերմանիայի, Ֆրանսիայի և ԵՄ անդամ այլ երկրների վերազգային կորպորացիաները:

Այսպիսով, երրորդ հազարամյակի շեմին ՎԱԿ-ն արտացոլում են համաշխարհային տնտեսության զարգացման արդի օրինաչափությունները, որոնց դրսևորումներից և ազդեցություններից անմասն չէ նաև ՀՀ տնտեսությունը: Ուստի և ՎԱԿ-ի գործունեության ուսումնասիրությունն ու դրանց առնչվող հիմնախնդիրների բացահայտումը և՛ տեսական, և՛ գործնա-

կան առումներով բխում է հայաստանյան տնտեսության հետագա զարգացման շահերից և միջազգային շուկաներին ինտեգրման անհրաժեշտությունից:

Այս հանգամանքն է, որ այժմեական ու խիստ հրատապ է դարձնում համաշխարհային տնտեսության՝ որպես մարդկային քաղաքակրթության նորովի դրսևորման հետ կապված հասկացությունների ու գործընթացների ուսումնասիրումը:

Տնտեսագիտական մասնագիտական գրականության մեջ այսօր դեռևս բացակայում է «Վերազգային կորպորացիաներ» հասկացության միասնական բնորոշումը:

Այդ են վկայում հետևյալ սահմանումները.

1. Միավորված ազգերի կազմակերպության (այսուհետ՝ ՄԱԿ) բնորոշմամբ ՎԱԿ-ը երկու և ավելի ընկերություններ են, որոնք տնտեսական գործունեություն են ծավալում միջազգային մակարդակով և կառավարվում են մեկ կամ մի քանի կենտրոններից: ՄԱԿ-ի փորձագետները ՎԱԿ-ին են վերագրում այն կորպորացիաները, որոնք իրականացնում են ցանկացած արտադրական գործունեություն կամ մատուցում են ծառայություններ՝ ազգային պետության սահմաններից դուրս:
2. Վ.Ա. Յվետկովի և Ե.Վ. Լենսկիյի տեսության համաձայն՝ ՎԱԿ-ն այն կազմակերպությունն է (ֆինանսաարտադրական միավորումը), որը կառավարում է հիմնադրման երկրի սահմաններից դուրս գտնվող արտադրական կամ ծառայություններ մատուցող համալիրները, ինչպես նաև իրեն է պատկանում տարբեր երկրներում գտնվող ներկայացուցչությունների ու մասնաճյուղերի ընդգրկուն ցանցը, որի հետևանքով այդ կազմակերպությունը զբաղեցնում է զգալի դիրք այս կամ այն ապրանքի արտադրության կամ ծառայության մատուցման ու իրացման ոլորտում[1, 19]:
3. Գ.Պ. Օվչիննիկովը գտնում է, որ ՎԱԿ-ը միջազգային ձեռնարկություններ են, որոնք ունեն իրենց մասնաճյուղերը երկու և ավելի երկրներում, որոնք կառավարվում

են մեկ կամ մի քանի կենտրոնների կողմից, իսկ որոշումների ընդունման ընթացակարգը ենթադրում է համաձայնեցում ընդհանուր ռազմավարության և քաղաքականության ընդունման, ռեսուրսների և տեխնոլոգիաների, ինչպես նաև պատասխանատվության տեղաբաշխման հարցերում, ինչը հետապնդում է մեկ նպատակ՝ շահույթի ստացում [2, 43]:

4. ՎԱԿ-ն այն կազմակերպությունն է, որն ունի տարբեր երկրներում դուստր ձեռնարկություններ, անգամ՝ համաշխարհային մակարդակով, որոնց վերահսկում է մասնակիորեն կամ ամբողջովին, սակայն միաժամանակ դրանց կառավարումը և վարչական վերահսկողությունը որոշակիորեն կենտրոնացված են: Այսպիսով՝ ՎԱԿ-ը ձեռնարկություն է, որի բաժնետոմսերը «հատում են» տարբեր երկրների սահմանները [3]:
5. ՎԱԿ-ն այն կազմակերպությունն է, որը դուստր ձեռնարկությունների միջոցով տեղակայված է բազմաթիվ երկրներում, ընդ որում այդ կազմակերպությունը ամբողջովին կամ մասնակիորեն տնօրինում է դուստր ընկերությունների կապիտալը [4, 831]:
6. Համաձայն ֆրանսիացի տնտեսագետ Չարլզ-Ալբերտ Միշակալի [5, 17] կարծիքի՝ ՎԱԿ-ն այն կազմակերպությունն է, որն արտադրում է տնտեսական արդյունքներ բազմաթիվ երկրներում: Այսինքն՝ բաժնետերերը միևնույն երկրից չեն, կամ այդ կազմակերպությունը տեղակայված է բազմաթիվ երկրներում, որոնք որդեգրել են համաշխարհային մակարդակով միևնույն ռազմավարությունը ու կազմակերպչական ձևը:
7. Ռ. Ալան Հեյլին ՎԱԿ-ին տալիս է հետևյալ սահմանումը. «Ցանկացած ձեռնարկություն, որն ՕՈՒՆ-ների միջոցով վերահսկում կամ տիրապետում է մեկից ավելի երկրներում գտնվող կազմակերպությունների ակտիվներ, արտադրում է ապրանքներ կամ մատուցում ծառայություններ իր ծագման երկրի սահմաններից դուրս

կամ զբաղվում է համաշխարհային արտադրությամբ» [6, 215]:

8. Սակայն վերջին տարիներին UNCTAD-ի (ՄԱԿ-ի առևտրի և արդյունաբերության զարգացման կոնֆերանսի) փորձագետները առաջարկել են ՎԱԿ-ի նոր՝ ավելի մեղմ սահմանումներ և չափանիշներ, որոնք ուղղվում և վերահրապարակվում են ամեն տարի համաշխարհային ներդրումների մասին զեկույցում [7, 15]: Այսպես, ՎԱԿ-ն այն կազմակերպությունն է, որը բաղկացած է գլխավոր կամ մայր կազմակերպությունից և իր արտասահմանյան ներկայացուցչություններից՝ առնվազն երկու երկրում, ընդ որում այդ կազմակերպությունը տնօրինում է իր արտասահմանյան ձեռնարկությունների կապիտալի նվազագույնը 10%-ը, որը համարվում է տրամաբանական շեմ այդ կազմակերպությունների ակտիվների նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնելու համար:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով ՎԱԿ-ի բնորոշման վերաբերյալ տարբեր երկրների տնտեսագետների և մի շարք միջազգային տնտեսական կառույցների կողմից առաջարկված մեկնաբանումները կարող ենք ներկայացնել այն առավել ընդհանուր բնութագրիչները, որոնց հանդիպում ենք վերոնշյալ սահմանումներում.

1. միջազգային բնույթի գործարարության իրականացում ՕՈՒՆ-ների միջոցով
2. բավականին հզոր կառույց, ինչը թույլ է տալիս օգտագործել միջազգային տնտեսական գործունեության ողջ ներուժն ու ու մեխանիզմը
3. ֆիրման իրացնում է իր թողարկած արտադրանքը մեկից ավել երկրներում
4. ֆիրմայի կողմից իրականացվող գործառույթների վերազգային բնույթ

5. մասնաճյուղերի, ներկայացուցչությունների կամ դուստր կազմակերպությունների առկայություն երկու և ավել երկրներում
6. շուկայում մենաշնորհային դիրքերին բնորոշ տարրերի առկայություն
7. ռազմավարական որոշումներ ընդունելիս միասնական գլոբալ ռազմավարություն բոլորի համար
8. մայր կազմակերպությունը տնօրինում և վերահսկում է մյուս ընկերությունների ակտիվների և կապիտալի զգալի մասը:

Այսպիսով, հիմք ընդունելով վերը նշված առանձնահատկությունները՝ մենք առաջարկում ենք ՎԱԿ-ի բնորոշման հետևյալ սահմանումը. *«ՎԱԿ-ն այն կազմակերպությունն է, որի արտադրական և առևտրային գործունեությունը ծավալվում է ազգային պետության սահմաններից դուրս գտնվող առնվազն երկու և ավելի երկրներում, անկախ կազմակերպաիրավական ձևերից և գործունեության ոլորտներից, ներառում է տարրեր միավորումներ, վերահսկում է այդ միավորումների կապիտալի ու ակտիվների զգալի հատվածը, վարում է միասնական ռազմավարություն: ՎԱԿ-ն իր գործունեությամբ ակտիվորեն նպաստում է աշխատանքի միջազգային բաժանման հետագա խորացմանը և համաշխարհային տնտեսության միջազգայնացման գործընթացներին՝ դրանով իսկ նպաստելով համաշխարհային տնտեսության մեջ նոր արժեհամակարգերի ձևավորմանը»:*

Տիրապետելով հզոր արտադրական կարողությունների՝ ՎԱԿ-ը իրականացնում են այնպիսի արտադրատնտեսային քաղաքականություն, որն ապահովում է արտադրության և ապրանքային շուկայի պլանավորման բարձր արդյունավետություն: Այս առումով իրենց արտասահմանյան մասնաճյուղերի հետ հարաբերություններում շատ ՎԱԿ-եր նրանց առավելագույն ազատություն են տալիս՝ դրանց կարգավիճակը մոտեցնելով անկախ ֆիրմաների: Այդպիսի մասնաճյուղերի կապերը իրենց մայր ընկերության հետ հիմնվում են արտասահ-

մանյան մասնաճյուղերի ակտիվներում մայր ընկերության սեփականության որոշակի բաժնի իրավունքի վրա, ինչպես նաև մասնաճյուղին տեխնոլոգիական և ֆինանսական աջակցության ապահովման վրա: Ընդ որում, մայր ընկերությունը մեծ ուշադրություն չի դարձնում արտասահմանյան մասնաճյուղի գործունեության վերահսկմանը այնքան ժամանակ, քանի դեռ այն աշխատում է շահույթով:

Միևնույն ժամանակ հատուկ ընդունող երկրի շուկային ուղղված ապրանքների ու ծառայությունների արտադրության ռազմավարությանը համապատասխան՝ ՎԱԿ-ի շատ գլխամասային ընկերություններ իրենց արտասահմանյան մասնաճյուղերի գործունեությունը կարգավորում են՝ հաշվի առնելով ազգային շուկաների առանձնահատկությունները: Այսպիսի ռազմավարության ՎԱԿ-ը դիմում են սոցիալ-մշակութային և բնական տարբերությունների, որոշ ընդունող երկրների կողմից կիրառվող առևտրային /տեխնիկական/ արգելքների ՎԱԿ-ի արտասահմանյան մասնաճյուղերի կողմից արտադրանքի թողարկման համար տեղական շուկայում անհրաժեշտ բաղադրամասների գնման պահանջի պատճառով: Այսպիսի ռազմավարությունը հատուկ է սննդամթերքի և հագուստի արտադրությամբ զբաղվող ՎԱԿ-ի համար: Բայց ապրանքների ու ծառայությունների արտադրության այլ ճյուղերում նույնպես ՎԱԿ-ը ստիպված են հետևել ընդունող երկրում պահանջարկի առանձնահատուկ պայմաններին:

ՎԱԿ-ի գործունեության հիմնական առանձնահատկություններից է այսօր արտադրության ու ծառայությունների դիվերսիֆիկացիան: Չարգացման ողջ ընթացքում ՎԱԿ-ը ձեռք են բերել, որպես կանոն, բազմաճյուղ բնույթ: Նրանցից խոշորագույնները ներառում են իրենց մեջ տասնյակ արտադրական և իրացման ընկերություններ, գիտահետազոտական կենտրոններ, ֆինանսական կառույցներ, տասնյակ, հաճախ նույնիսկ հարյուրավոր մասնաճյուղեր և դուստր ձեռնարկություններ՝ երկրի ներսում և նրա սահմաններից դուրս:

Մեծ չափերը կորպորացիաներին տալիս են մի շարք առավելություններ: Առաջինը զանգվածային արտադրության կազմակերպումն է և համապատասխանաբար մասշտաբից տնտեսումը: Նշանակալից ֆինանսական պաշարների կենտրոնացումը թույլ է տալիս մեծ կորպորացիաներին ներդնել միջոցներ խոշոր ներդրումային նախագծերի և գիտատեխնիկական ծրագրերի իրականացման մեջ, ինչը փոքր բիզնեսի ուժերից վեր է: Երկրորդ՝ ճկուն արտադրական համակարգերի ներդրմամբ կորպորացիաները սկսեցին ստանալ այսպես կոչված «տնտեսում բազմազանությունից»: Հաշվի առնելով առաջարկի, սպառողների կոնկրետ պահանջմունքների դիֆերենցումը՝ նրանց մոտ առաջացավ զանգվածային արտադրության պայմաններում արտադրանքի սպառողական հատկանիշները դիֆերենցելու հնարավորություն:

Կորպորացիաների գործունեության բազմաճյուղային բնույթի ուժեղացման միտումների մասին վկայում են հետևյալ տվյալները: ԱՄՆ-ի 500 խոշոր ՎԱԿ-ից յուրաքանչյուրը ձեռնարկություններ ունի միջինը 11 ճյուղերում, իսկ առավել հզորներն ընդգրկում են ավելի քան 30-50 ճյուղեր: Ամերիկյան կորպորացիաների առաջին տասնյակն ունի ընկերություններ միջին հաշվով 60 ճյուղերում: Անգլիայի առաջատար 100 արդյունաբերական ՎԱԿ-երի մեջ առավել բազմաճյուղ են 96-ը, Գերմանիայում՝ 78-ը, Ֆրանսիայում՝ 84-ը, Իտալիայում՝ 90-ը [8, 62]:

Կորպորացիայի բազմաճյուղ բնույթը երևան է գալիս արտադրության ինչպես ուղղահայաց, այնպես էլ հորիզոնական միավորման մեջ: ԱՄՆ-ում նավթային 20 խոշոր ընկերությունները վերահսկում են նավթի ամերիկյան պաշարների 4%-ը, նրա արդյունահանման 60%-ը, նավթավերամշակման ավելի քան 80%-ը, նավթի և նավթամթերքի ողջ վաճառքի 70%-ը: Նմանատիպ իրավիճակ է տիրում մետալուրգիական, քիմիական, փայտավերամշակման և մի շարք այլ ընկերություններում: Վերջին 10-15 տարիների ընթացքում կորպորացիաների գործունեության ընթացքում միջերկրայինի հետ համատեղ

շեշտը ավելի շատ տեղաշարժվում է դեպի միջճյուղային դիվերսիֆիկացում, այսինքն՝ մի շարք տարբեր ճյուղերում արտադրական գործունեության ոլորտի ընդլայնում:

ՎԱԿ-ի գործունեության արդյունավետությունը պայմանավորված է ոչ միայն դրա խոշոր մասշտաբներով, այլև նրանով, որ գլխամասային ընկերությունների և նրա արտասահմանյան մասնաճյուղերի միջև փոխանակությունը կատարվում է տրանսֆերտային գներով: Միջֆիրմային մատակարարումների առավելությունը կայանում է նրանում, որ դրանք իրականացվում են ոչ թե համաշխարհային, այլ տրանսֆերտային /ներկորպորացիոն/ գներով, որոնք կարող են էականորեն տարբերվել համաշխարհային գներից՝ կախված ստեղծված իրավիճակից: Տրանսֆերտային գներ են համարվում ՎԱԿ-ի կառուցվածքային ստորաբաժանումների միջև փոխանակվող միջանկյալ ապրանքների՝ ՎԱԿ-ի կողմից կարգավորվող գները:

Միջազգայնացման մոդելի հեղինակները կարծում են, որ տրանսֆերտային գները առաջին հերթին ՎԱԿ-ի կողմից ոչ կատարյալ շուկաների /որտեղ նրանք գործում են/ նկատմամբ նրանց պատասխան քայլն է: Այդ շուկաներում գործում են հարկերի տարբեր դրույքաչափեր և արտարժույթային վերահսկողության տարբեր կանոններ, տարբեր պետական քաղաքականություն է իրականացվում արտասահմանյան ապրանքների, ծառայությունների ու կապիտալի նկատմամբ: Արդյունքում ՎԱԿ-ի համար առաջանում են տրանսակցիոն ծախսեր, այսինքն՝ ծախսեր, որոնք կապված են ոչ այնքան արտադրության, որքան այլ տնտեսական գործարքների հետ: Եվ երկրորդ՝ որոշ ապրանքների /տվորաբար կիսաֆաբրիկատների և բաղադրիչների/ և ծառայություններ /տվորաբար տեխնոլոգիական և այլ/ համար, որոնք փոխանակվում են ՎԱԿ-երի ստորաբաժանումների կողմից, չկան համաշխարհային գներ:

Որպեսզի որոշենք, թե ինչքա՞ն ու ո՞ր ուղղությամբ են տրանսֆերտային գները տարբերվում համաշխարհային գնե-

րից, բավական է միայն իմանալ՝ ի՞նչ գնով է կորպորացիայի մի ստորաբաժանումը որևէ ապրանք մատակարարում իր արտասահմանյան մասնաճյուղին, և ի՞նչ գնով է նույն ապրանքը մատակարարվում նույն երկիր անկախ վաճառողների և գնորդների կողմից: Մեծամասամբ, երբ ՎԱԿ-ը իրենց երկրում հարկերը և արտասահման ապրանքը արտահանելիս ներմուծման մաքսատուրքերը նվազեցնելու նպատակ են հետապնդում, տրանսֆերտային գները համաշխարհային գներից բավական ցածր են սահմանվում: Միևնույն ժամանակ եթե նպատակ է հետապնդվում իրենց երկրում շահույթը ազատել մեծ հարկումից, ՎԱԿ-ը իրենց արտասահմանյան մասնաճյուղերից ապրանքների որոշ բաղադրիչներ ներմուծում են համաշխարհային գներից ավելի ցածր գներով:

ՎԱԿ-ի համար հատկանշական են տեխնոլոգիաների նշանակության մեծացումը փոքր և միջին ձեռնարկատիրության հետ մրցակցային պայքարում: Վերջին տարիներին տեխնոլոգիաների համար ձեռնարկությունների կատարած ծախսերը զգալիորեն ավելացել են, որը արտահայտվում է արտասահմանյան մասնաճյուղերի բարձր տեխնոլոգիական կապիտալի արտահանման, տեխնոլոգիաների գնման, անձնակազմի ուսուցման, ինչպես նաև ռոյալթիի և լիցենզիաների վճարման ծախսերի մեծացմամբ: Տեխնոլոգիաների վրա ծախսվող գումարների մեծացումը կապված է այն հանգամանքի հետ, որ ՎԱԿ-ն ավելի ու ավելի են ներքաշվում տեխնոլոգիապես ինտենսիվ արտադրությունների մեջ, որը հնարավորություն է տալիս պահպանել և բարելավել իրենց մրցակցային առավելությունները շուկայում: Ինչպես գիտենք, արտասահմանյան շուկաներում ՎԱԿ-ի հաջող առաջխաղացման հիմքը դրանց մրցակցային առավելություններն են, որոնցից կարևորն է տեխնոլոգիական առաջատարությունը: Մրա հետ կապված՝ ՎԱԿ-ի ազդեցությունը ԳՏԱ-ի վրա համաշխարհային մասշտաբով շատ մեծ է. ՎԱԿ-ը որոշում են դրա զարգացման ուղիությունները և համապատասխանաբար համաշխարհային տնտեսության կառուցվածքային փոփոխությունները:

ՎԱԿ-ի համար աստիճանաբար ավելի մեծ դեր են սկսում խաղալ նորարարությունները և գիտահետազոտական աշխատանքները: Խոշոր ՎԱԿ-ի նորարարական ազդեցությունը համաշխարհային տնտեսության վրա շատ մեծ է՝ կապված դրանց ֆինանսական հսկայական կարողությունների հետ: Ներկայումս շատ փոքր և միջին ձեռնարկություններ նկատելի ներդրում ունեն նորամուծությունների ստեղծման գործում, բայց հայտնագործության արդյունաբերական յուրացման համար անհրաժեշտ են սարքավորումների և արդյունաբերական գործընթացների, վաճառքի կազմակերպման, ներառյալ գովազդի ծախսերը, արդիականացման այնպիսի ծախսեր, որոնց համար դրանք միջոցներ չունեն: Այդ իսկ պատճառով ՎԱԿ-ը ոչ միայն իրենք են ստեղծում տեխնիկական նորություններ, այլև գնում են հայտնագործությունները փոքր ֆիրմաներից, որպեսզի հասցնեն դրանք զանգվածային արտադրության՝ այս դեպքում հանդես գալով որպես նորամուծությունների ակտիվ օգտագործողներ: ՎԱԿ-ը հանդես են գալիս ոչ միայն որպես նորարարությունների օգտագործողներ, այլև վաճառողներ:

Այսօր ՎԱԿ-ի լաբորատորիաներում և գիտական կենտրոններում են իրականացնում գիտական հետազոտությունների ու մշակումների հիմնական մասը: Նորարարական գործունեությունը որոշ աստիճանով որոշում է մրցունակությունը գլոբալ շուկաների համար մղվող պայքարում: Ընդ որում, նորարարական արտադրանքը պարտադիր չէ, որ ստեղծվի ՎԱԿ-ի հիմնադիր երկրում, ինչպես նախկինում էր, երբ դրանք մշակվում էին գլխամասային ընկերությունում, իսկ հետո փոխանցվում էին արտասահմանյան մասնաճյուղերին: ՎԱԿ-ի կողմից հետազոտական կենտրոններ ստեղծվում են շատ երկրներում, որտեղ դրա համար կան որակավորում ունեցող կադրեր և այլ անհրաժեշտ պայմաններ: Այսպես «IBM»-ը 90-ականների վերջին ԱՄՆ-ի սահմաններից դուրս ուներ մոտ 25 հազ. աշխատող, շուրջ 30 լաբորատորիա, որոնք գիտահետազոտական և փորձնակոնստրուկտորական աշխատանքներն իրա-

կանացնում էին կորպորացիայի միասնական ծրագրի շրջանակներում՝ հաշվի առնելով ՎԱԿ-ի մասնաճյուղերի և դուստր ձեռնարկությունների մասնագիտացման շուկաների առանձնահատկությունները: ՎԱԿ-ի կողմից առաջավոր տեխնոլոգիաների մշակման և ներդրման մեջ մեծ դեր ունի համագործակցությունը ինստիտուտների և գիտական կենտրոնների հետ: Ընդհանուր առմամբ ստեղծվել են այդպիսի ավելի քան 100 կենտրոններ, այդ թվում այնպիսի ընկերությունների կողմից, ինչպիսիք են՝ «Microsoft», «Motorola», «GM», «GE», «JVS», «Samsung», «IBM», «Intel», «Du Pont», «Ericsson», «Nokia», «Panasonic», «Mitsubishi», «AT&T» և այլն: Այլ կերպ ասած՝ ՎԱԿ-ը օգտագործում են այլ երկրների ազգային կադրերին իրենց մրցակցային առավելությունների մեծացման համար: Քանի որ ՎԱԿ-ի ավելի քան 85%-ը հիմնադրվել է ԱՄՆ-ում, Ճապոնիայում և ԵՄ-ում, այդ երկրները միավորում են փաստացիորեն բոլոր հիմնական գիտական մշակումները, որի պատճառով այդ երկրների տնտեսությունները ավելի շատ են կողմնորոշվում դեպի մտավոր սեփականության ապրանքների արտադրություն [9, 42-47]:

Այսպիսով, XXI դարի ՎԱԿ-ը բարդ սոցիալ-տնտեսական համակարգեր են: Դրանք միավորում են ֆինանսական, արտադրական, գիտատեխնիկական ռեսուրսներ, ներառում են ծառայությունների և կառավարման տարրեր կառուցվածքներ, որոնց շնորհիվ որպես գերիշխող սուբյեկտներ ակտիվ գործունեություն են ծավալում համաշխարհային տնտեսության մեջ: ՎԱԿ-ը միասնական գեոտնտեսական միջավայրի նախաստեղծողներն են:

Առանցքային հասկացություններ. համաշխարհային տնտեսություն, գլոբալացում, վերազգայնացում, վերազգային կորպորացիա, տեխնոլոգիաների փոխանցում, մրցակցային առավելություններ:

ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

1. *Ленский Е.В., Цветков В.А.* Транснациональные финансово-промышленные группы и межгосударственная экономическая интеграция: реальность и перспективы. АФП Еженедельника, Экономика и жизнь», 1998, 296 стр.
2. Овчинников Г.П. Международная экономика: учебное пособие. М. 1998, 620 стр.
3. <http://perspective.usherbrooke.ca/bilan/servlet/BMDictionnaire?iddictionnaire=1686> կանադացի տնտեսագետների վերլուծություն: Վերջին մուտքի ամսաթիվ՝ 23.09.2012թ.
4. Le Petit Robert Poche. Rédaction dirigée par Alain Rey, Paris, 1993, pp. 2400 – Ֆրանսերեն բացատրական բառարան:
5. *Le Capitalisme Mondial*, Charles-Albert Michacal, Presses Universitaires de France, coll. Quadrige, Paris, pp. 233.
6. R. ALAN HEDLEY, *Transnational Corporations and their regulation: Issues and Strategies*, 1999, pp. 500.
7. *World Investment Report by UNCTAD*, 2010, pp. 250.
8. Е.Ф.Авдокушин “Международные экономические отношения”, Москва 2001г., 168 стр.
9. Ф. Губайдуллина, Прямые иностранные инвестиции, деятельность ТНК и глобализация, МЭиМО, 2003, №2,42.-47 стр.

J. TADEVOSYAN, H. YERITSYAN INTERPRETATION OVER THE CONCEPT OF “TRANSNATIONAL CORPORATIONS”

Transnational corporations of XXI century are complex social and economical systems, which are including various structures of financial, industrial, scientific, technical, management and services spheres. The activity of these dynamic systems in the world economy, as dominant players, is characterized by a global scale. In XX century transnational corporations are still creating

conditions on the planet to become the onegeoeconomical fundament. So, for transnational corporations we find convenient to give the following definition: " Transnational corporations are organizations, which realize their activities at least in two countries outside of the resident state, include various units, regardless of the organizational form and the sphere. The parent company controls the main part of capital and assets of all units, decisions are based on the general strategy, within their activity they are using the dinamic tendency of the international division of labor and the transnatinalization processes of the global economy, thereby contributing for the formation of the new value system in he world".

Key concepts: *world economy, globalization, transnationalization, transnational corporation, technology transfer, competitive advantage.*

ДЖ. ТАДЕВОСЯН, О. ЕРИЦЯН ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ВОКРУГ ПОНЯТИЯ “ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ”

ТНК XXI века сложные социальные и экономические системы, которые сочетают в себе различные финансовые, промышленные, научно-технические, управленческие структуры, а так же сферу услуг. Активная деятельность этих систем в мировой экономике как доминирующих субъектов, характеризуется глобальным масштабом. ТНК еще в XX веке создали на планете предпосылки, чтобы быть единым геэкономическим фундаментом. Для понятия ТНК мы предлагаем следующее определение: "ТНК это организации, которые осуществляют свою деятельность по крайней мере в двух странах за пределами национального государства, включают в себя различные единицы, независимо от организационно-правовой формы и сферы деятельности, материнская компания контролирует значимую часть

капитала и активов всех единиц, решения принимаются на базе общей разработанной стратегии, в рамках своей деятельности активно используют объективные тенденции углубления международного разделения труда и процессы интернационализации мировой экономики, таким образом способствуя установлению новых мировых ценностей".

Ключевые понятия: *мировая экономика, глобализация, транснационализация, транснационализация, транснациональная корпорация, трансфер технологии, конкурентные преимущества.*